

Sulfaattipitoisten kaivosvesien vaikutuksia sisävesien ekologiseen tilaan

Seppo Hellsten
Heikki Mykrä
Kimmo Tolonen
Jan Weckström

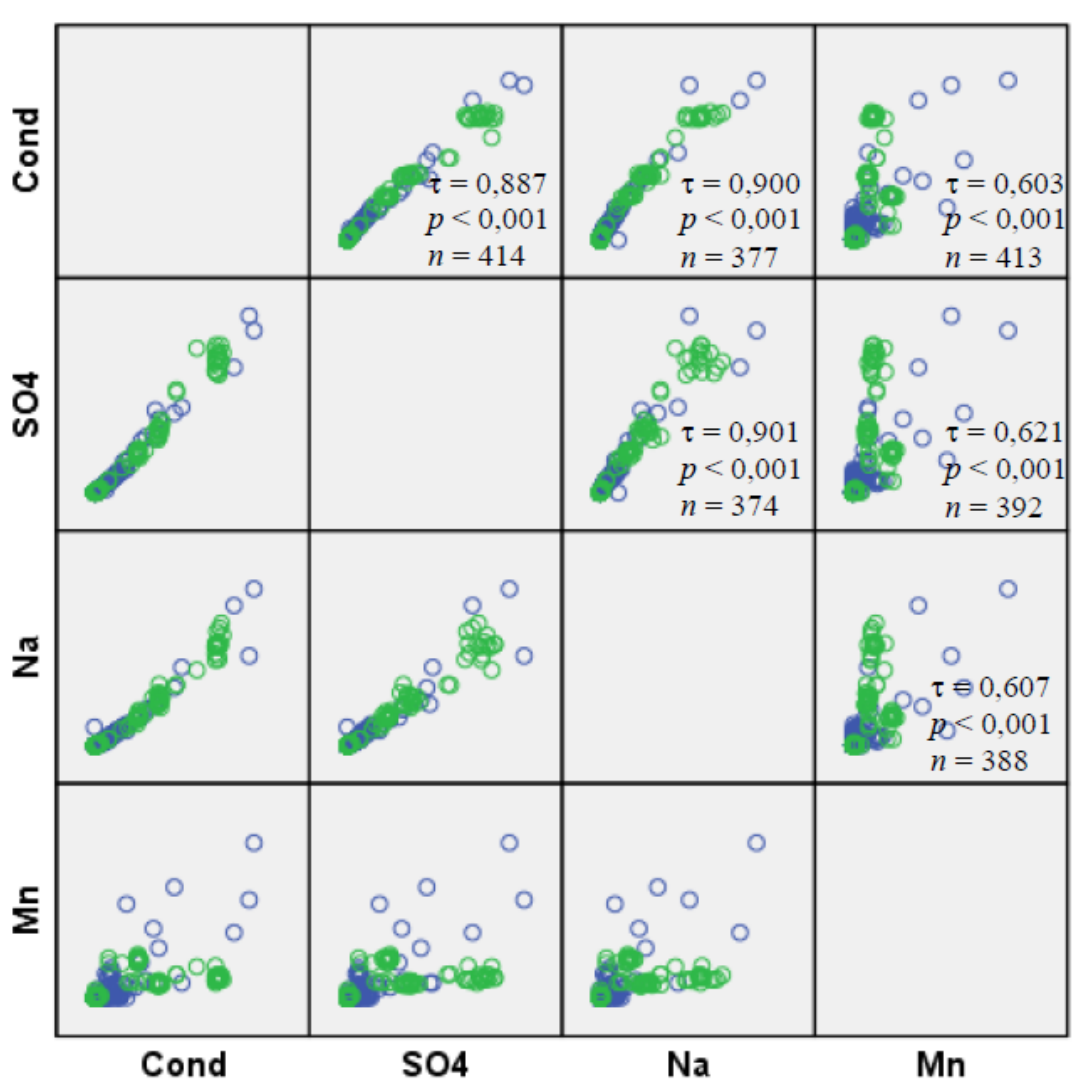
Suomen ympäristökeskus
Finlands miljöcentral
Finnish Environment Institute

Sisältö

- Sulfaattipitoisten vesien vaikutuksesta yleensä
- Ekologisen tilan luokittelusta
- Esimerkkejä jokivesistä
- Esimerkkejä järvistä
- Mitä tietoa puuttuu?

Sulfaattipitoisten vesien vaikutuksesta yleensä

Sulfaattipitoiset (kaivos)jätevedet ovat suolaisia ja tiheydeltään suurempia > suolaantuminen

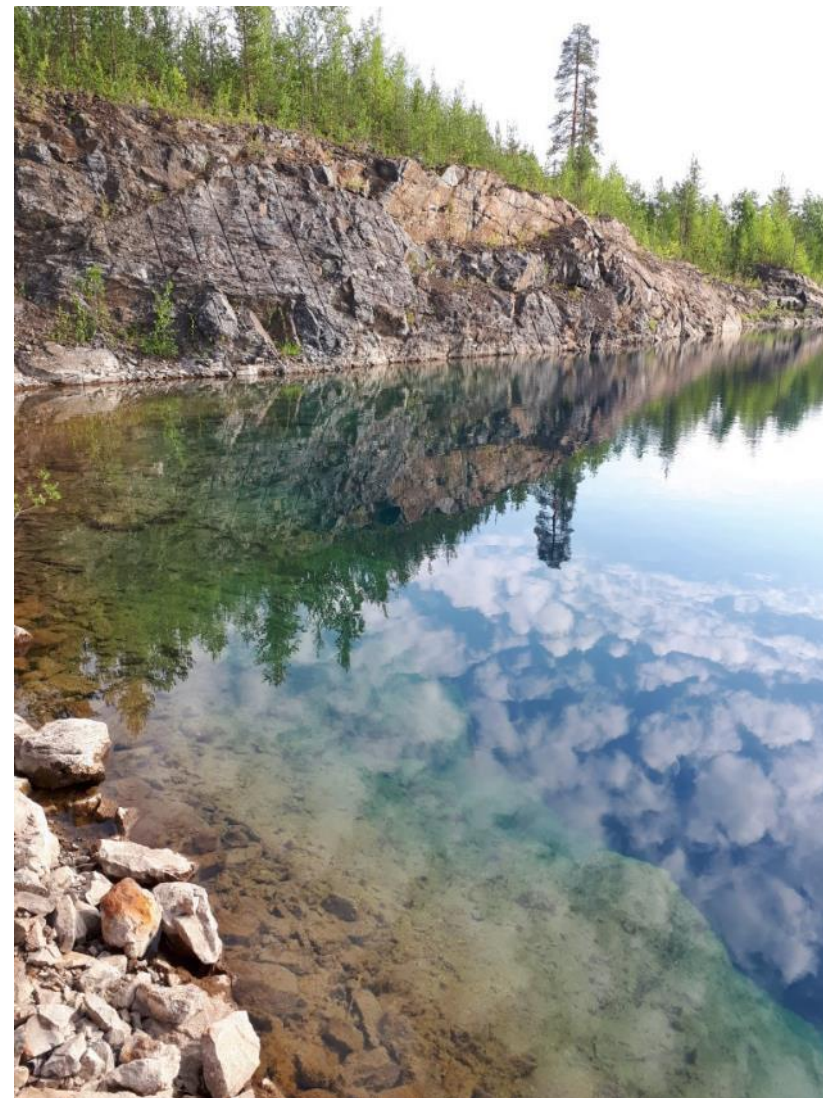
Talvivaaran lähijärvet (Ratava 2013)

Mitä vesistöjen suolaantuminen on?

- Suola on kemiassa nykyisin käytetyn määritelmän mukaan yhdiste, joka kiinteässä olomuodossa koostuu ionisidosten koossa pitämistä kiteistä. Suolassa kationina on usein jokin metalli-ioni, anionina taas epämetalli-ioni tai jokin moniatominen kompleksi-ioni (Wikipedia).
- Yleisiä kationeja ovat esim. natrium ja anioneina sulfaatti
- Suolat ovat hyvin liukoisia
- Tärkeimmät ionit valtamerivedessä ovat kloridi-, natrium-, sulfaatti-, magnesium-, kalsium, kalium-, bikarbonaatti- ja bromidi-ionit.
- Suolat lisäävät veden tiheyttä ja nostavat jäätymispistettä
- Vesistöjen suolaantumisella tarkoitetaan tässä esityksessä sulfaatin ja natriumin aiheuttamaa suolaisuutta makeassa vedessä

Suolaantumisen vaikutukset vesistöihin

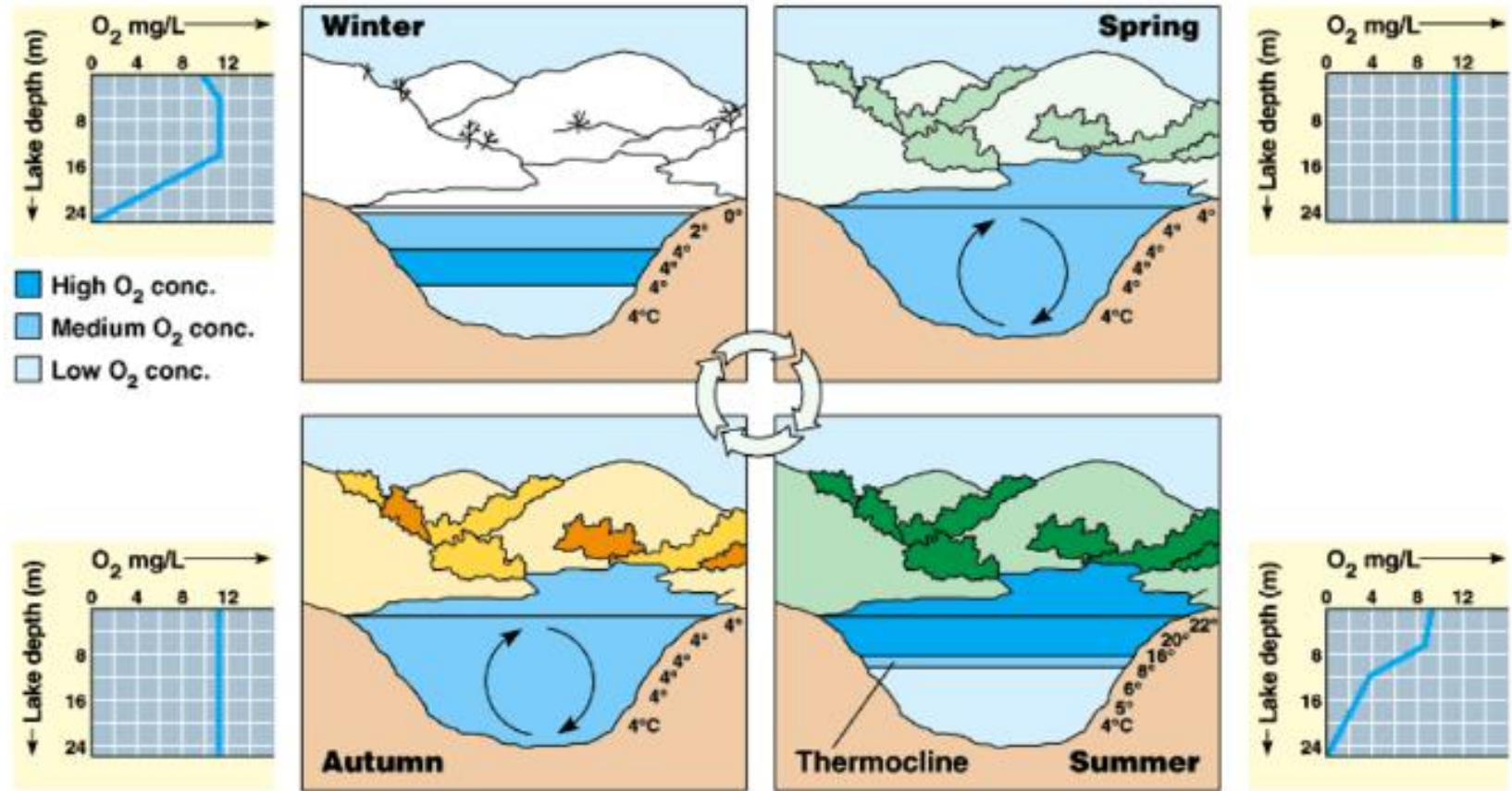
- Suomen vesistöt yleensä vähäsuolaisia
  - Sähkönjohtavuus (liuenneiden ionien määrä) yleensä 5–10 mS m⁻¹ > lounaisen Suomen savikoilla yli 13,7 mS m⁻¹
- Saaristomerellä 1 000–1 200 mS 18 m⁻¹ ja Suomenlahden ja Pohjanlahden perukoilla 200 mS m⁻¹
- Luonnonvesiä suolaisempi vesi painuu pohjaan

Vaikutukset järviin 1

Suomen järvet ovat yleensä dimiktisiä tai monomiktisiä

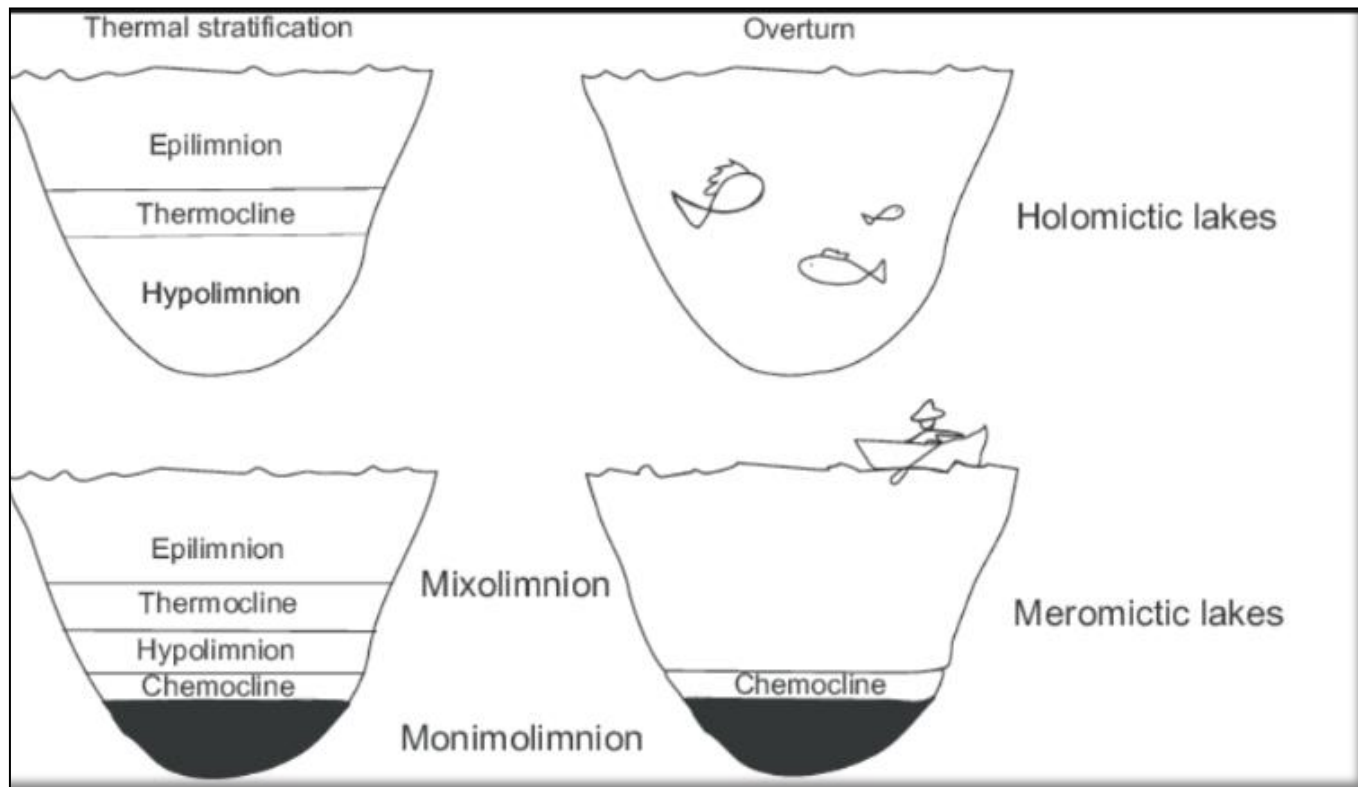
- Täyskierto kahdesti tai kerran vuodessa (holomiktinen)
- Vesi on raskaimmillaan +4 asteessa
- Eri kerrokset epilimnio, metalimnio ja hypolimnio

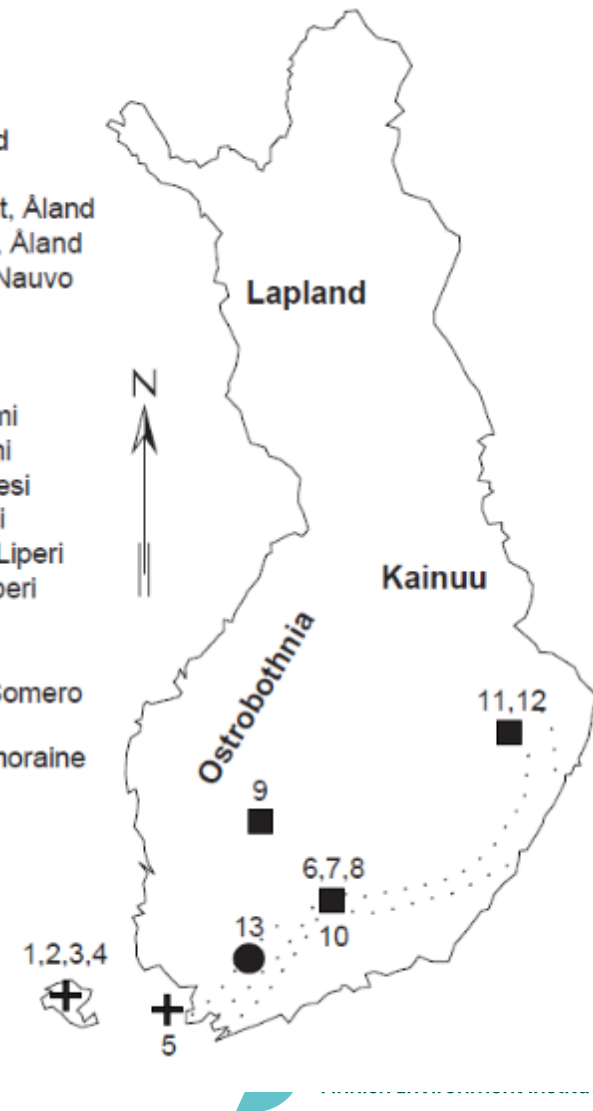
Copyright © Pearson Education, Inc., publishing as Benjamin Cummings.

Vaikutukset järviin 2

- Mikäli kierto estyy kyseessä on **meromiktinen järvi**
  - Vuonna 2004 niitä oli löytyi 13 kpl (Hakala 2004)

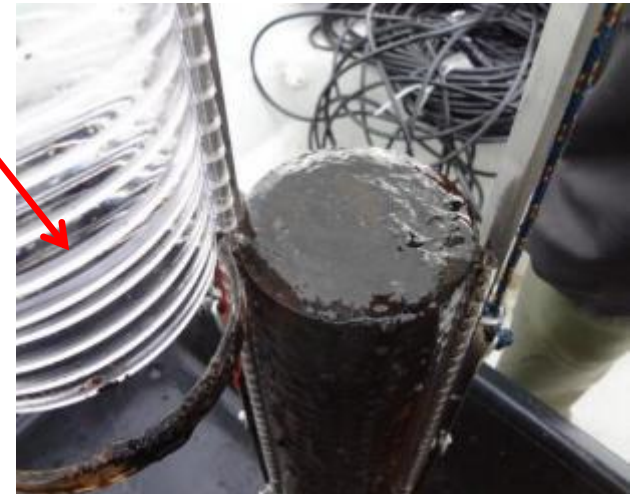

- ✚ **Group 1**
  - 1 Vargsundet, Åland
  - 2 Långsjön, Åland
  - 3 Västra Kyrksundet, Åland
  - 4 Östra Kyrksundet, Åland
  - 5 Västerholmarna, Nauvo
- **Group 2**
  - 6 Nimetön, Lammi
  - 7 Horkkajärvi, Lammi
  - 8 Mekkojärvi, Lammi
  - 9 Valkiajärvi, Ruovesi
  - 10 Lovojärvi, Lammi
  - 11 Hännisenlampi, Liperi
  - 12 Laukunlampi, Liperi
- **Group 4**
  - 13 Vähä-Pitkusta, Somero
- ⋯ Salpausselkä end-moraine zone

Suolaantuminen → esimerkkinä Talvivaara

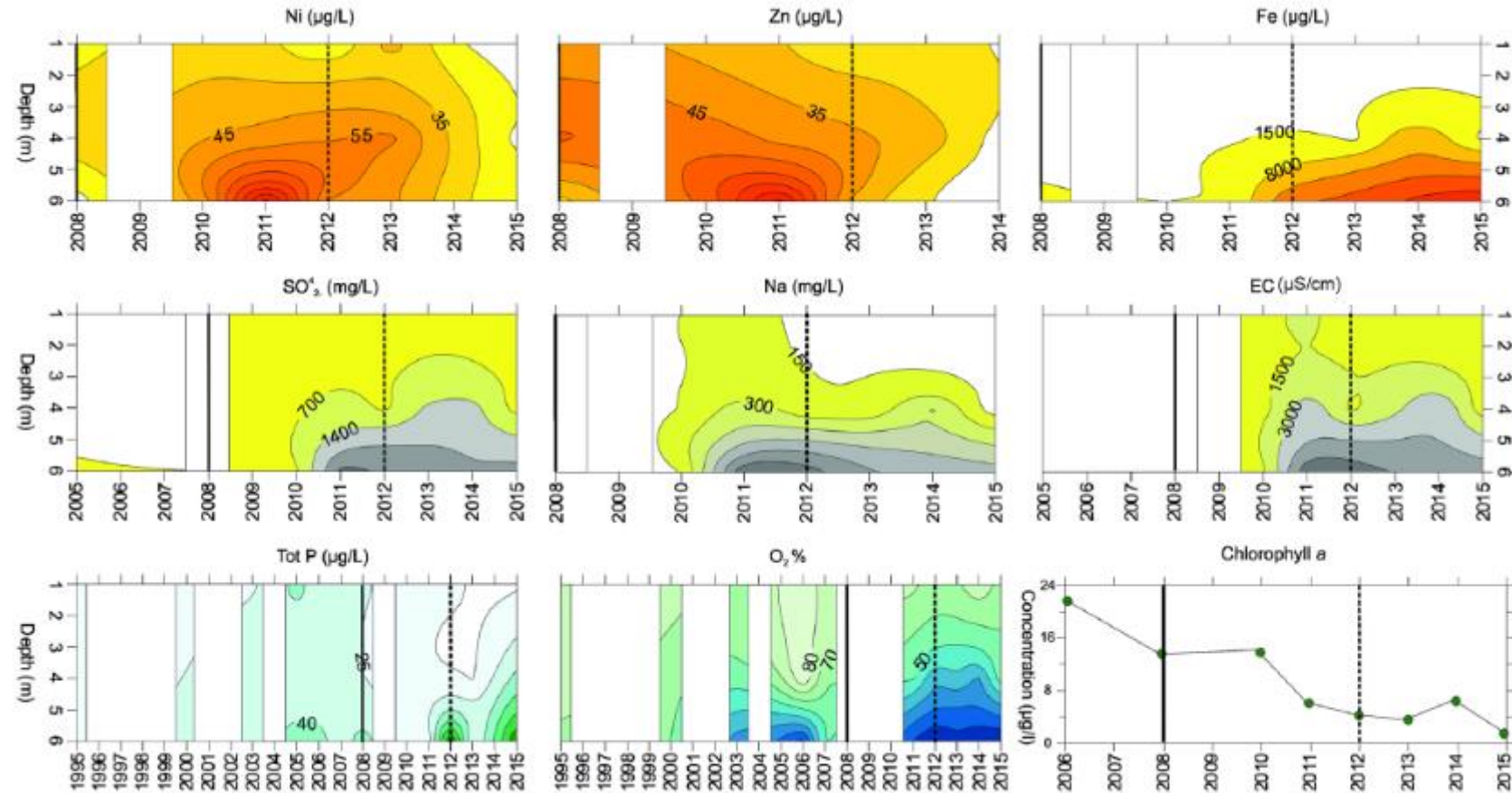
- Monimetallikaivos
  - Sulfaattia sulfidimalmista sekä bioliuotukseen käytetystä rikkihaposta
  - Mangaani ei saostunut/saostu kunnolla
  - Lipeän natrium karkasi vesistöön rikkivedyn hajuhaittojen poiston myötä
- Tiheämpi suolainen vesi kerrosti lähijärvet (syvänteet) pysyvästi
- Pysyvä kerrostuminen on kuluttanut hapen loppuun
  - Muutokset pohjaeläimistössä
- Eliöstön fysiologiset sopeutumiskeinot
  - (hyperosmoregulaatiolla aikuisilla kaloilla)

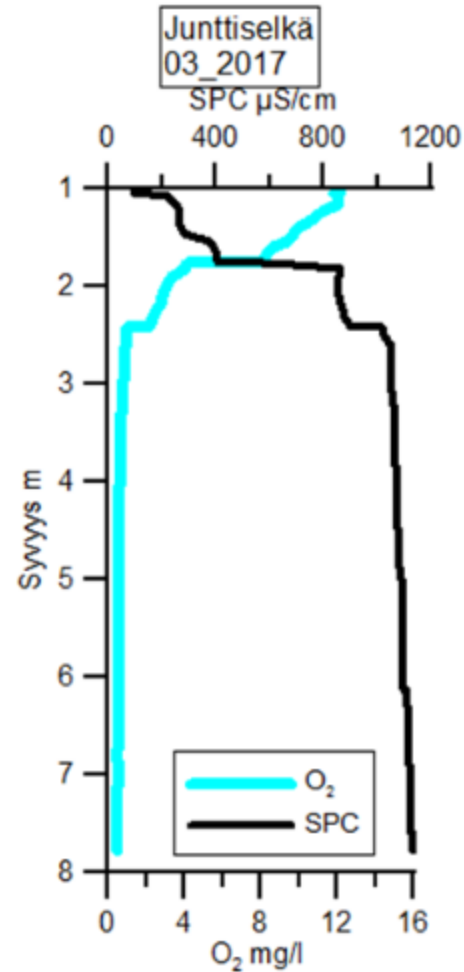

Tilanne Kivijärnessä → esimerkkinä Talvivaara

- Pohjan piilevät ja vesikirput muuttuneet merkittävästi (Leppänen ym. 2017)
  - Ekologinen tilaluokka laskee!
- Virtavesissä (Kivijoki) 1/3 piilevistä murtovesilajeja!
  - Ekologisen tilan lasku

Pyhäjärven Junttiselkä (Jari Mäkinen/GTK)

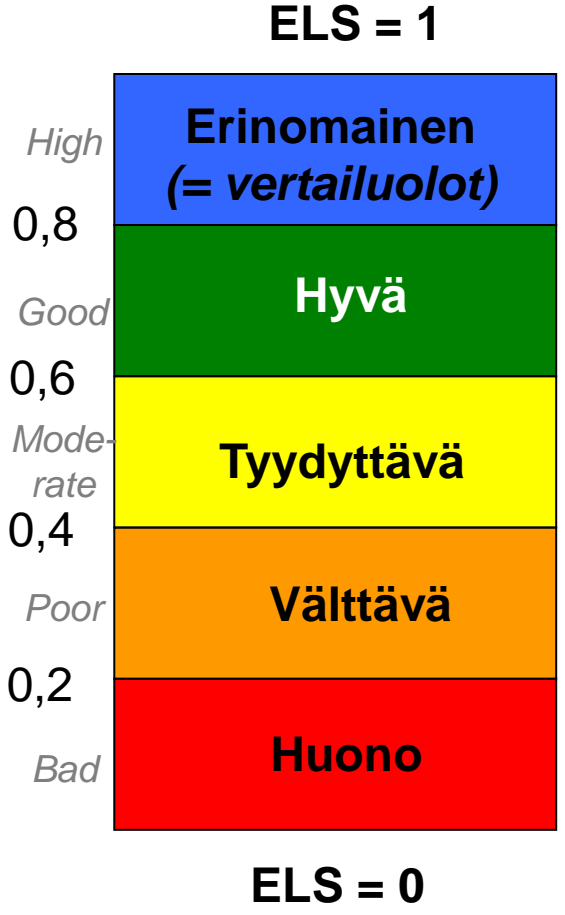
- Pyhäsalmen kaivoksen alapuolinen Pyhäjärven Junttiselän pienialainen syväne voimakkaasti kerrostunut sekä kaivos-että jätevesikuormituksen seurauksen

Ekologisen tilan luokittelusta

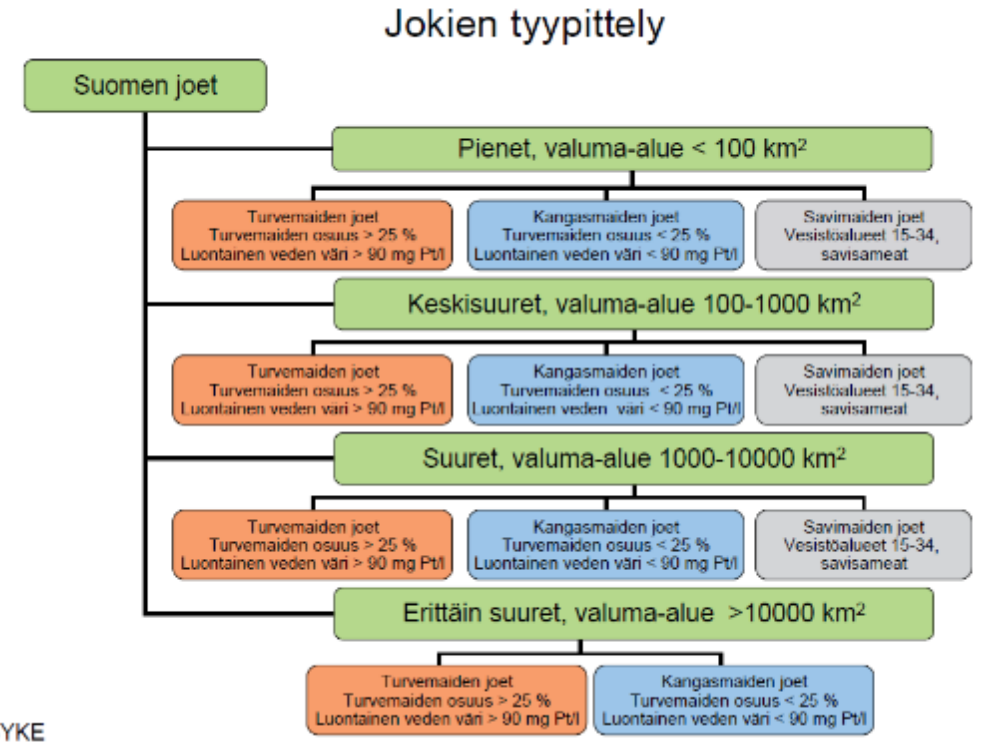

Ekologinen laatusuhde (ELS)

$$ELS = \frac{\text{Havaittu Arvo}}{\text{Vertailuarvo}}$$

=> Ei tai hyvin vähäinen poikkeama häiriintymättömistä oloista

Biologiset tekijät

- Vesikasvillisuuden koostumus ja runsaussuhteet
- Kasviplanktonin koostumus, runsaussuhteet ja biomassa
- Pohjaeläimistön koostumus ja runsaussuhteet
- Kalaston koostumus, runsaussuhteet ja ikärakenne

VPD, Liite V

Esimerkkejä jokivesistä

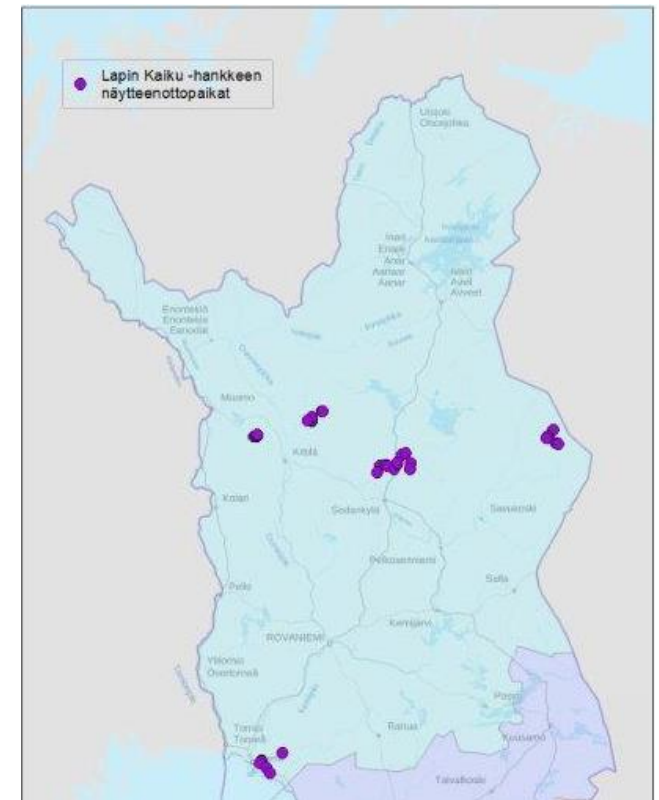

Lapinkaiku -hanke

6 kaivosaluetta

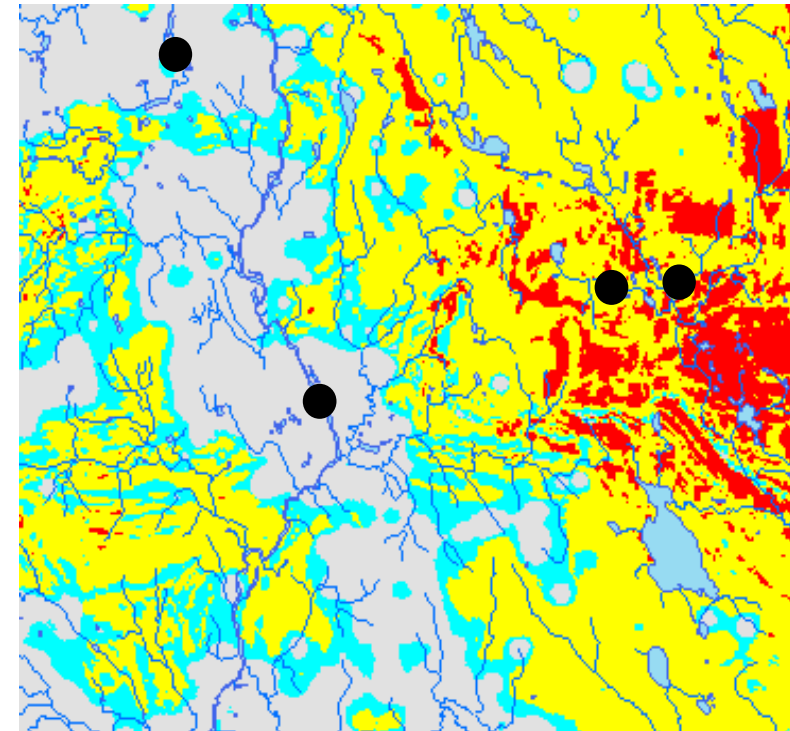
- Kevitsa, Pahtavaara, Kittilä, Saattopora, Kemin kaivos, Sokli
- 3 kaivosvaikutteista ja 3 vertailupaikkaa / alue (Soklissa vain vertailupaikkoja)
  - Vesikasvien kartoitus
  - Piilevät ja pohjaeläimet
  - Sähkökalastukset

<https://www.syke.fi/hankkeet/lapinkaiku>

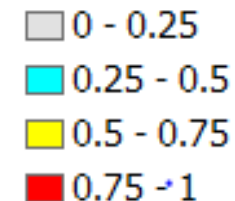

Vertailuaineistojen täydennys ja luokittelu mineraalivaikutuksen perustella

- Piilevä- ja pohjaeläinaineistojen koonti tietokannoista
- Näytepaikkojen luokittelu geologian perusteella mineraalipotentiali karttojen avulla
- 81 (piilevät) ja 71 (pohjaeläimet) vertailupaikkaa, joissa voimakas geologinen vaikutus

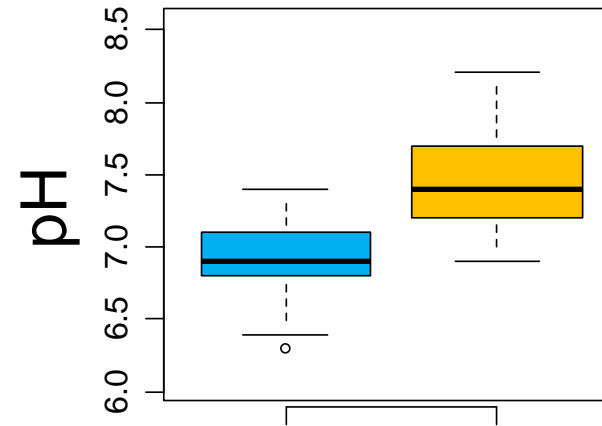
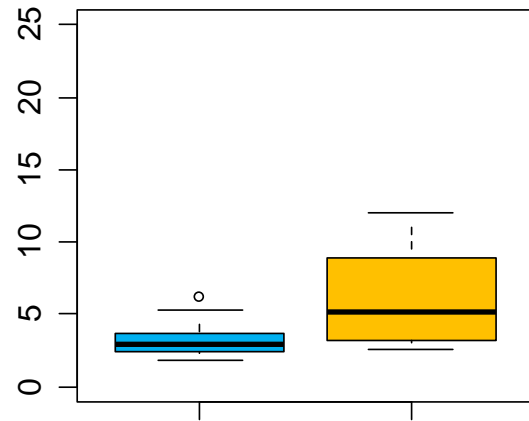
Gamma Ni_Cu

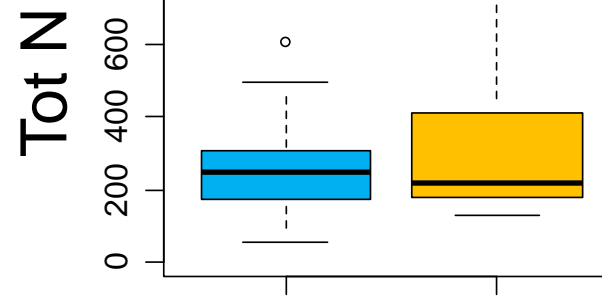
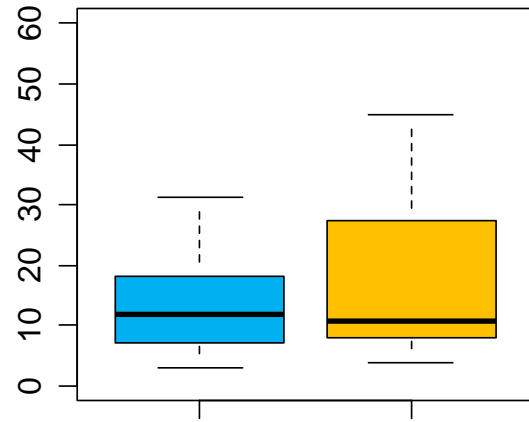

Valuma-alueen geologian vaikutus vesikemiaan

Sähkönjohtavuus

Tot P

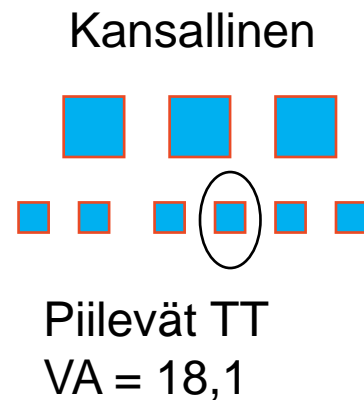
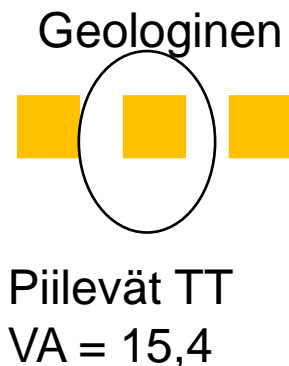

Ei vaikutusta   Mineraali-vaikutus

Ei vaikutusta   Mineraali-vaikutus

Kohteiden ekologisen tilan luokittelu

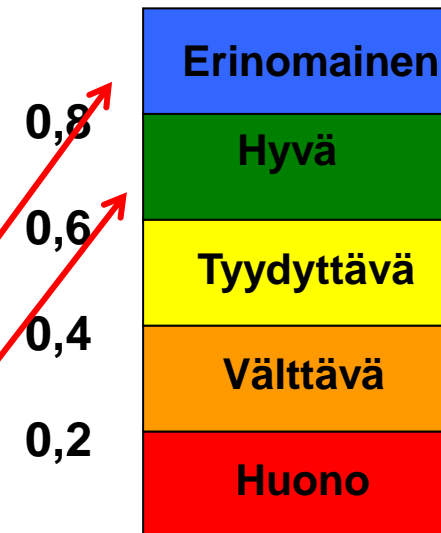
- Luokittelut 1) **geologisten** ja 2) **kansallisen ekologisen luokittelun vertailuolojen (VPD)** perusteella (piilevät ja pohjaeläimet)
- Muuttujina jokityypille ominaiset taksonit (TT) ja PMA –indeksi
- 3 kokotyyppiä (<10, 10-100, 100-1000 km²) molemmissa ja 2 turvemaiden osuuteen perustuvaa tyyppiä kansallisessa tyypittelyssä

Esimerkki:

Mataraoja, 10-100 Km²,
turvemaiden joki,
TT piilevät

Havaitut arvot TT
13 ja 13
ELS =
 $13 / 15,4 = 0,84$
 $13 / 18,1 = 0,71$

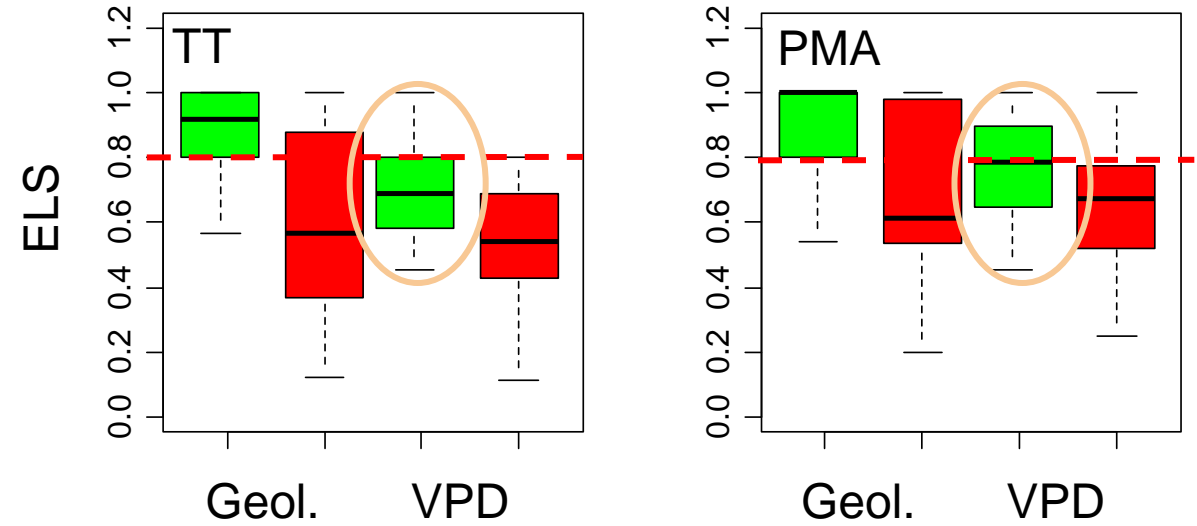

Tulokset

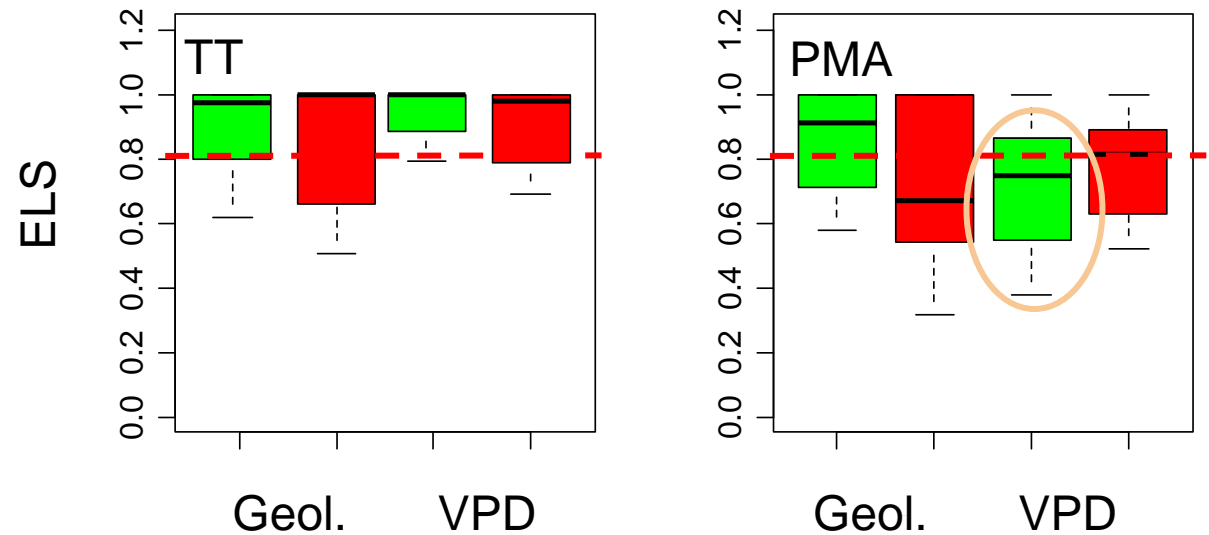
- Vertailupaikat
- Vaikutetut paikat

Piilevät

Pohjaeläimet

Johtopäätökset

- Valuma-alueen geologia vaikuttaa vesistöihin ja niiden eliöstöön
- Vesipuidedirektiivin mukaiset kansalliset vertailuolot eivät välttämättä edusta geologisesti poikkeavien alueiden luonnontilaisen kaltaisia yhteisöjä
- Paikalliset olot olisi syytä huomioida arvioinnissa, mutta **seuranta vain vaikutusalueella ei mahdollista vaikutusten havaitsemista luotettavasti!**

Seuranta ennen ja jälkeen (Before After Control Impact BACI)

Esimerkkejä järvistä

Talvivaara/Terrafamen käsiteltyjen jätevesien poistoputki Nuasjärveen on aiheuttanut happikadon ja turmellut pohjan eliöyhteisön

Talvivaara/Terrafamen käsiteltyjen jätevesien siirtäminen vuonna 2015 rakennettua suoraa poistoputkea pitkin Nuasjärven syvänteeseen on aiheuttanut putken lähistöllä pohjanläheisen happikadon ja muuttanut merkittävästi pohjaelinyhteisöä selviää Helsingin yliopistossa tehdystä tutkimuksesta.

TAUSTAA

Helsingin yliopiston tutkijat ja Kainuun ely-keskus ajautuivat kiistaan: Kyse jälleen Terrafamen jätevesistä ja Nuasjärvestä

Kainuun ely-keskus vähätteli yliopiston tutkijoiden tuloksia. Tutkijat reagoivat lähettämällä vastineen.

Sotkamon kalatalo
Helsingin yliopisto

Järvelä

Kohu Nuasjärven happikadosta johtui väärinymmärryksestä: tutkijat keskittyivät syvänteisiin, viranomaiset koko järveen tilaan

Sotkamolaiset halusivat selvittää kahden eri näkemyksen taustat.

Velvoitetarkkailuja sekä syvännepohja- eläinmenetelmiä vertaileva hanke (Vepove)

TOIMITTANEET: HELENA VIKSTEDT | JONI KIVIPELTO

OSARAPORTTI A: AURI KOIVUHUHTA | JONI KIVIPELTO | HELENA VIKSTEDT | KIMMO VIRTANEN

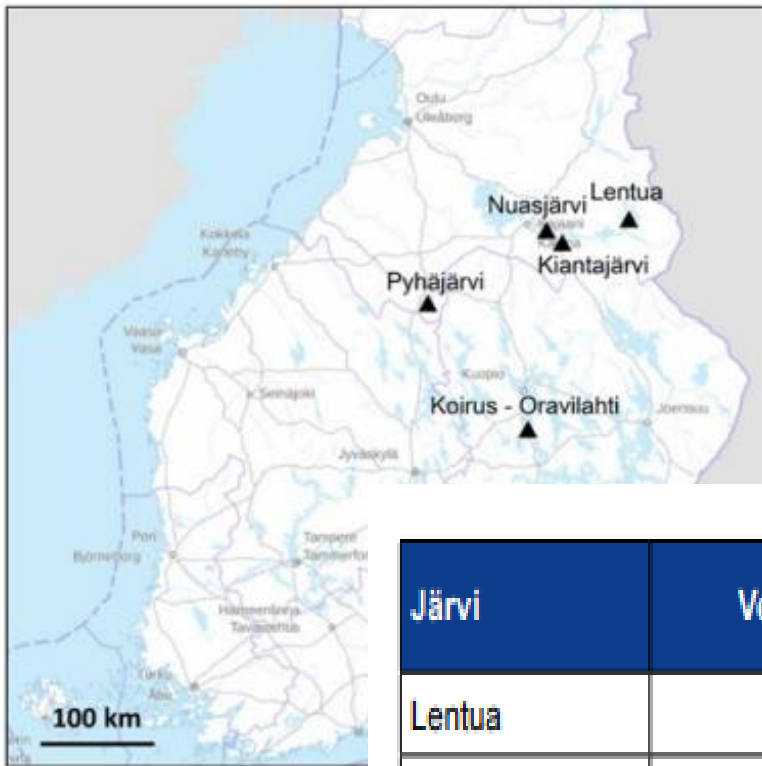
OSARAPORTTI B: KIMMO T. TOLONEN | JAN WECKSTRÖM | TOMI LUOTO | HEIKKI MYKRÄ | JUHA RIIHIMÄKI | SEPPO HELLSTEN

https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/184937/Raportteja_28_2022.pdf?sequence=5&isAllowe

Hankkeen tavoitteet

- Verrata seurantakäytössä olevan Ekman-menetelmän ja paleolimnologisen menetelmän eroja ja kykyä tunnistaa kaivoskuormituksen vaikutuksia
- Tiedon tuottaminen syvännepohjaeläinyhteisöjen ja pohjaeläinmenetelmien soveltuvuudesta kaivoskuormitteisten vesistöjen velvoitetarkkailuihin ja yleisesti niiden merkityksestä järvien seurannassa

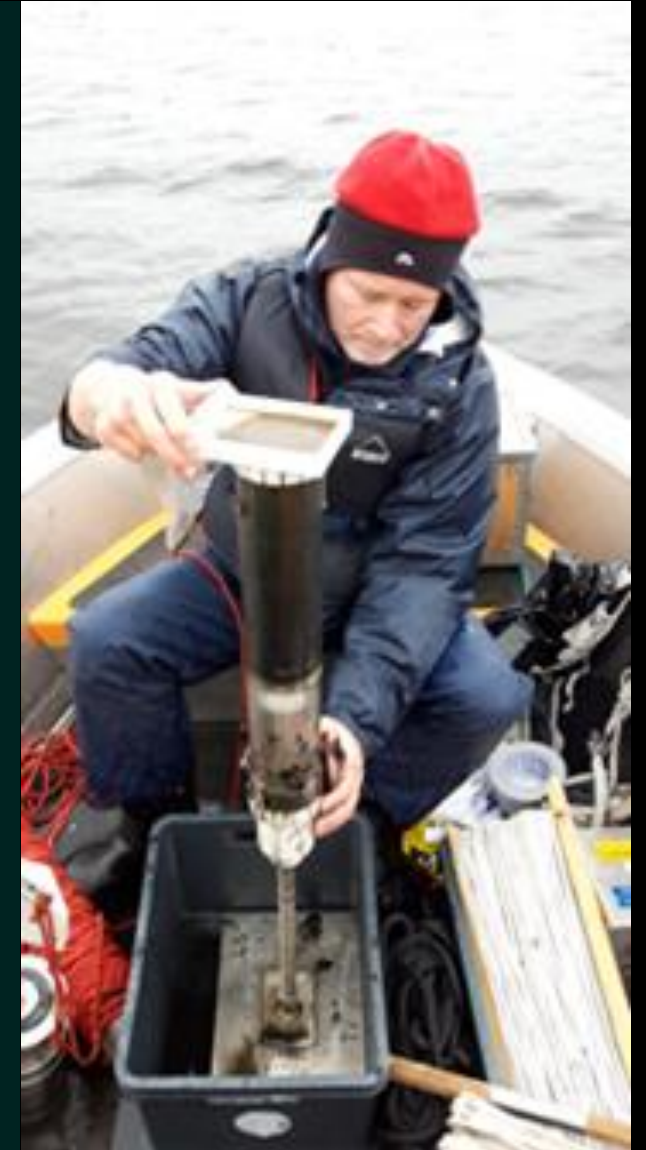

Järvi	Vesimuodostuma	Järvi- tyyppi	Ekologinen tila	Ekologinen tila syvänpohjaeläimet	Paineet
Lentua	Lentua	Sh	Erinomainen	Erinomainen	Hajakuormitus
Kiantajärvi	Kiantajärvi	Kh	Hyvä	Hyvä	Hajakuormitus
Rehja-Nuasjärvi	Nuasjärvi	Sh	Hyvä	Hyvä	Piste- (kaivos) ja hajakuormitus
Pyhäjärvi	Juntinselkä	Vh	Välttävä	Ei arvioitu	Piste- (kaivos), haja- ja sisäinen kuormitus
Pyhäjärvi	Kirkkoselkä	SVh	Hyvä	Tyydyttävä	Hajakuormitus (pistekuormitus)
Pyhäjärvi	Pyhäselkä	SVh	Erinomainen	Erinomainen	Hajakuormitus
Kallavesi	Oravilahti-Särkilahti	Kh	Tyydyttävä	Ei arvioitu	Piste- (kaivos) ja hajakuormitus
Kallavesi	Kallavesi (Koirus, Konnevesi)	Sh	Hyvä	Hyvä	Piste- ja hajakuormitus

NÄYTTEENOTTO JA TUTKIMUSMENELMÄT

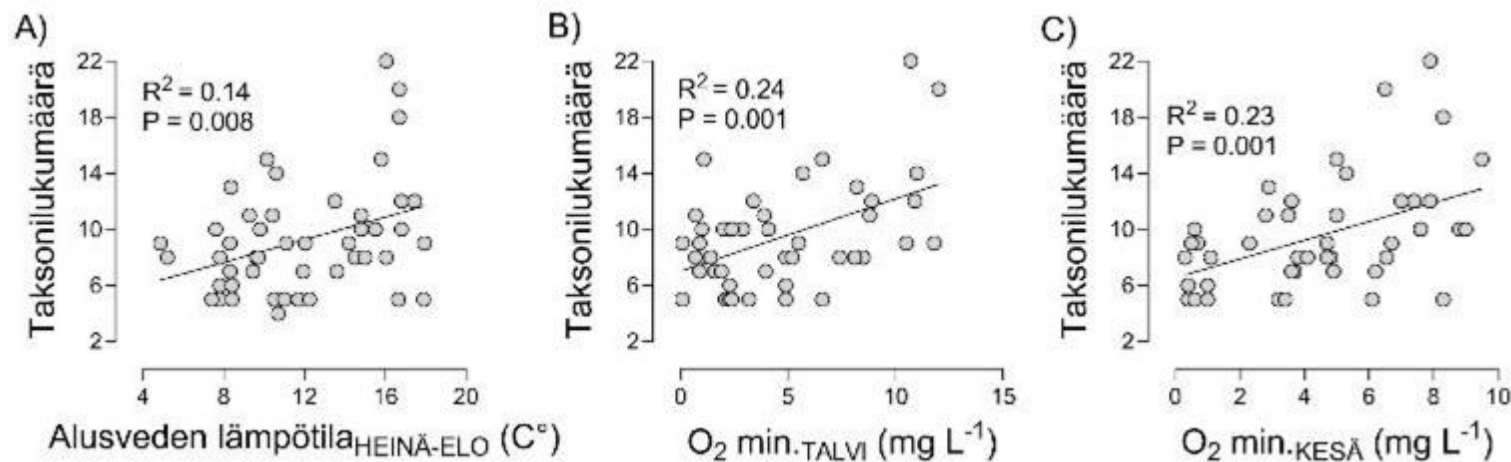
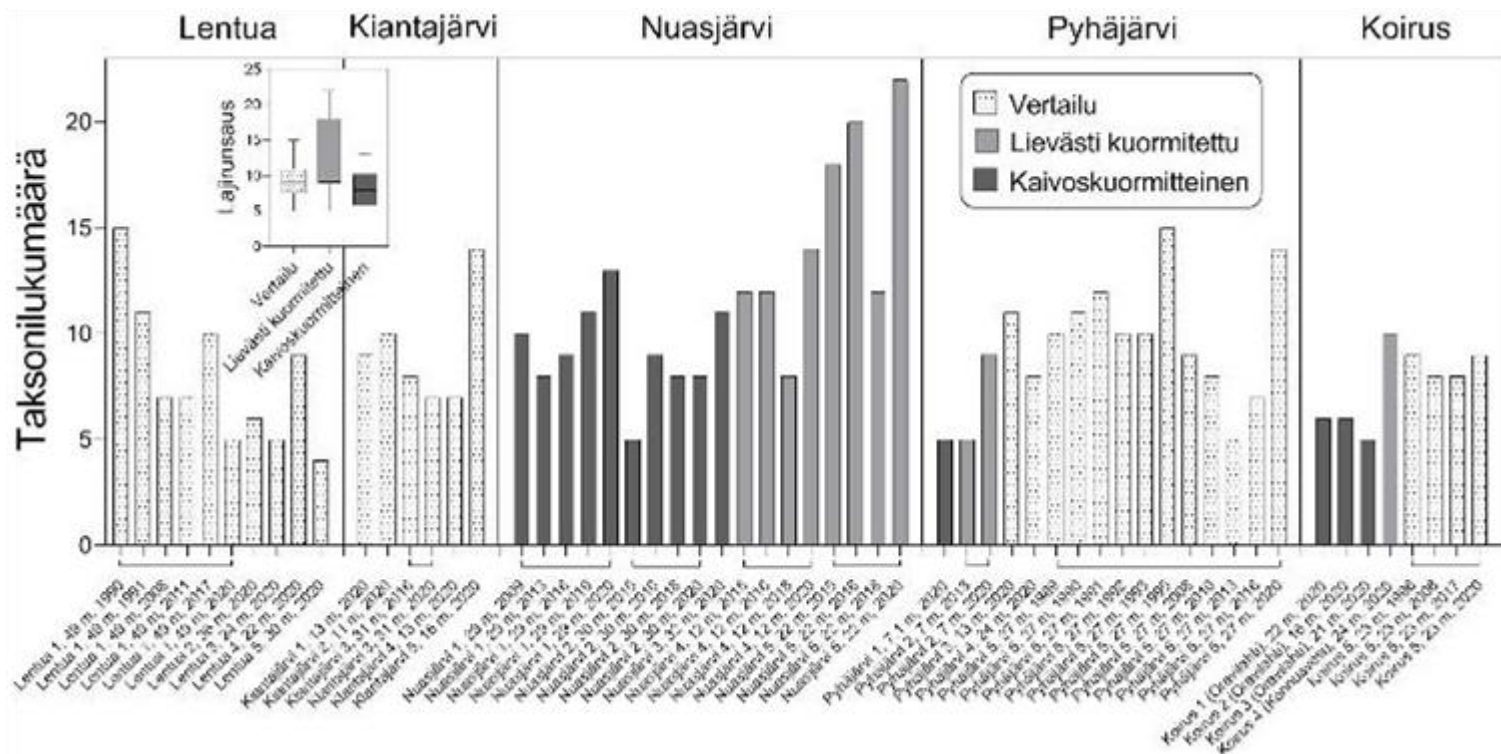
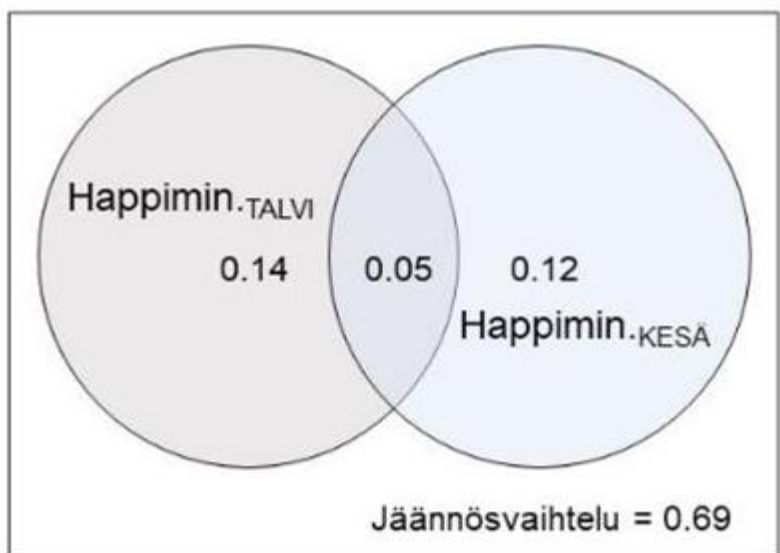
- Kenttätutkimukset lokakuussa 2020
- Samalta paikalta näytteet Ekman-noutimella ja paleolimnologinen näyte HTH Kajak-noutimella
- 6 rinnakkaista Ekman-näytettä/syvänne
- Pinta- (0-1 cm) ja pohjasedimentti (19-20) paleonäytteet kaikilta paikoilta
- Myös koko 20 cm "paleopötkö" yhdeltä syvänteeltä/järvi
- Sedimenttikerrosten iän radiometriset ajoitukset
  - Vanhimpien kerrosten ikä vaihteli suuresti: 1846 Nuasjärvi – 1988 Pyhäjärven Junttiselkä

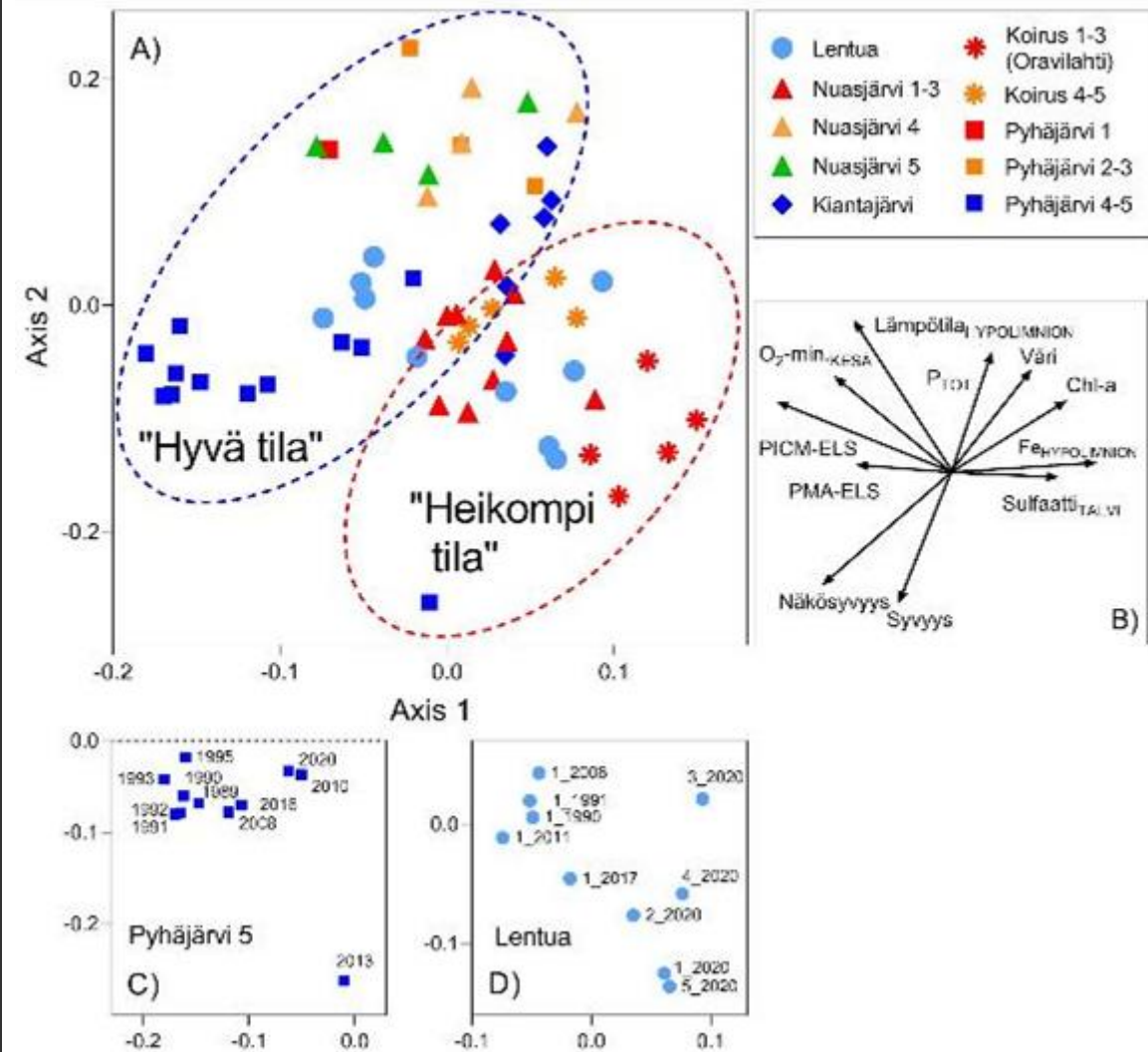
Taksonirunsaus, Ekman-näytteet

- Happiolot paras selittäjä
- Alhaisin kuormitettuilla paikoilla, joissa suurimmat eläntiheydet

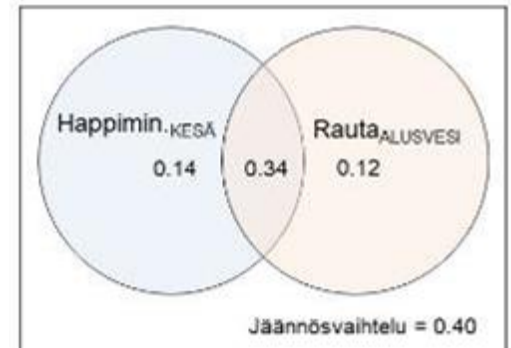
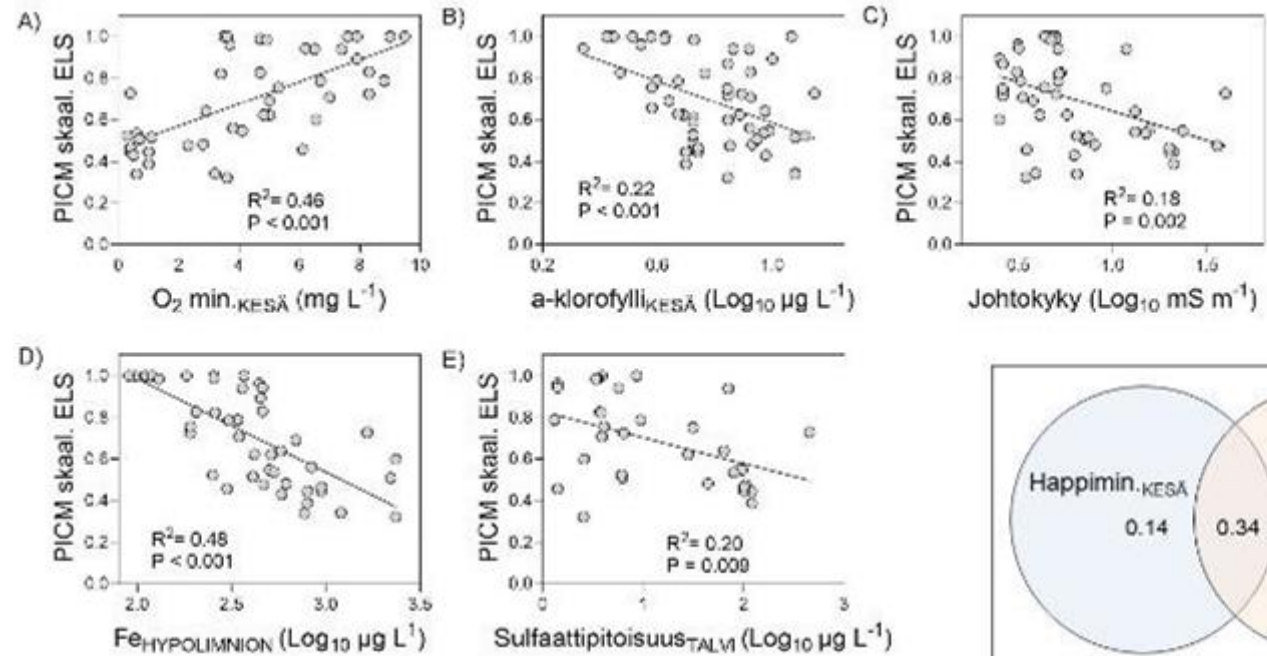
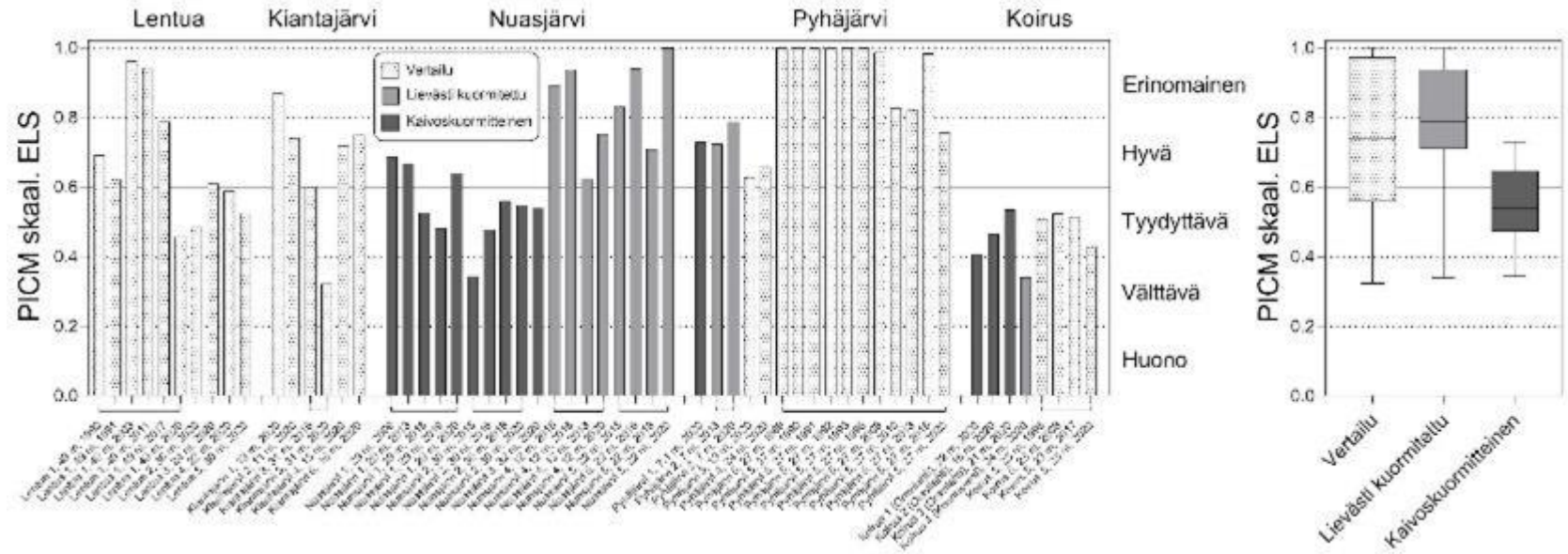
Pohjaeläinten yhteisökoostumus (Ekman-näytteet)

- Pääkoordinaattianalyysi (PCoA)
- "Hyvässä" ja "heikommassa" tilassa olevat paikat erottuvat
- Happiolot, klorofylli, alusveden rauta- ja sulfaattipitoisuus selittävät (1-akseli)
- PICM-indeksi korreloi voimakkaasti 1-akselin kanssa
- Syvyys, lämpötila ja fosfori selittävät 2-akseliin liittyvää vaihtelua
- Pyhäjärven ja Lentuan pitkään seurattut syvänteet muuttuneet 1990-luvun jälkeen ja erityisesti viime vuosina

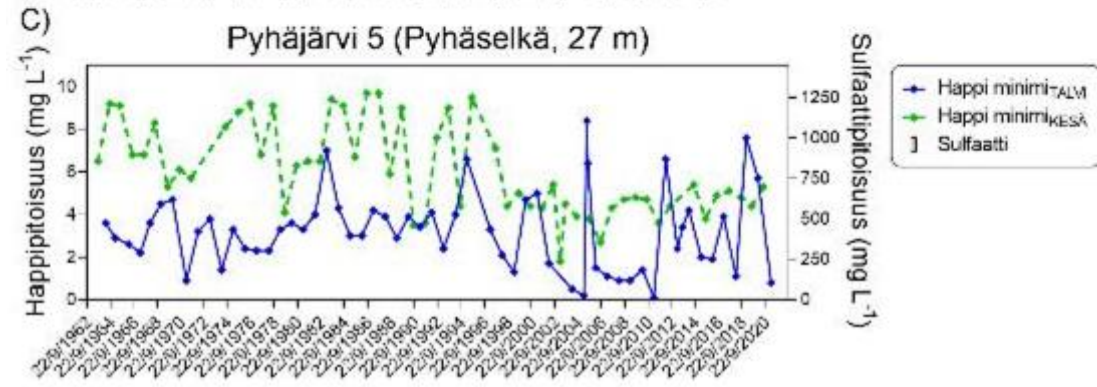
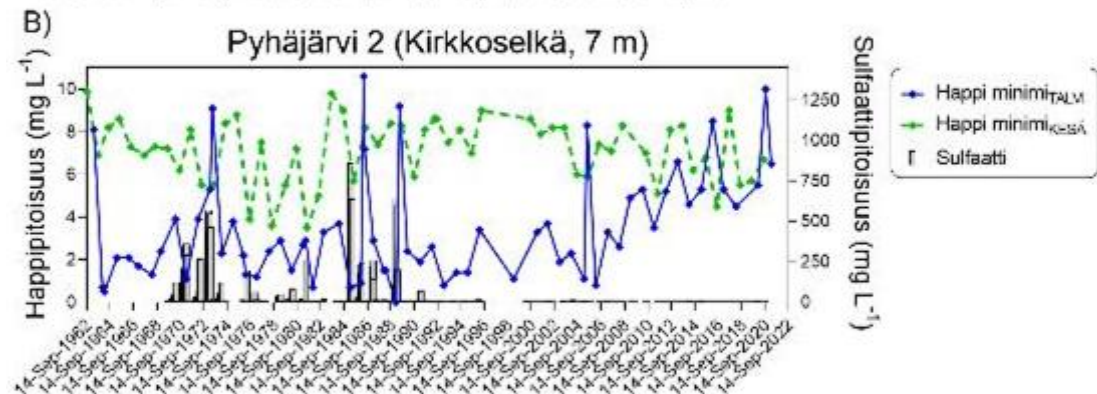
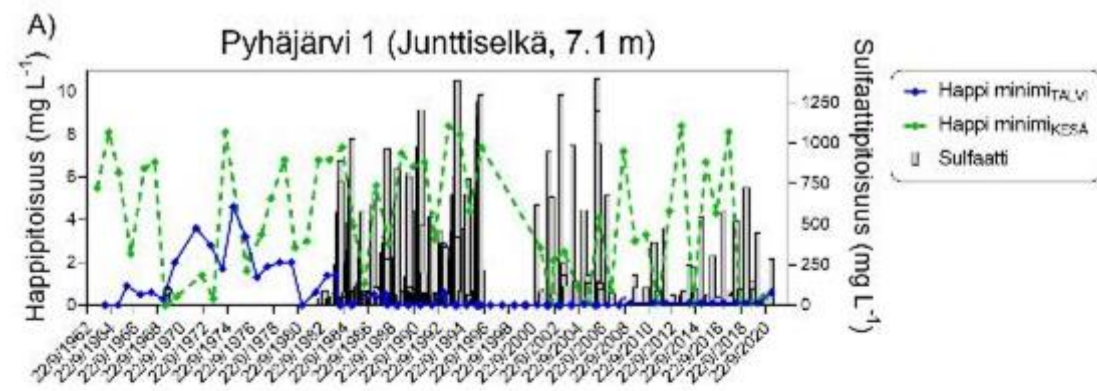
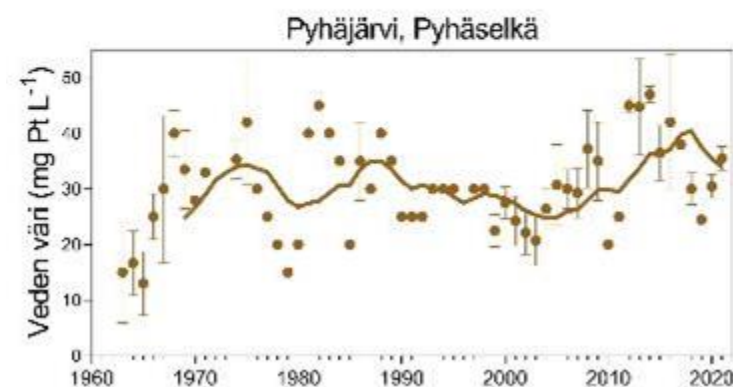
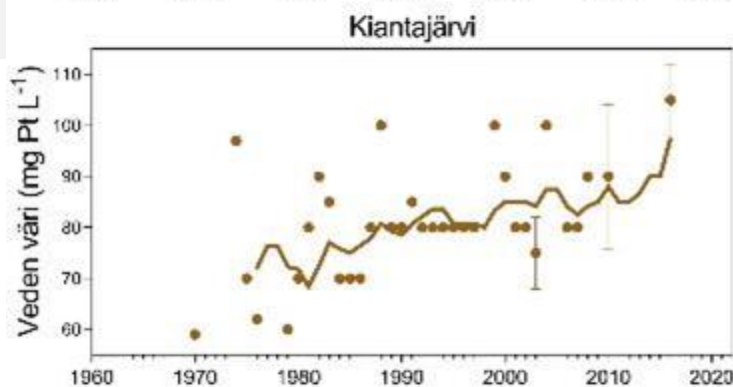
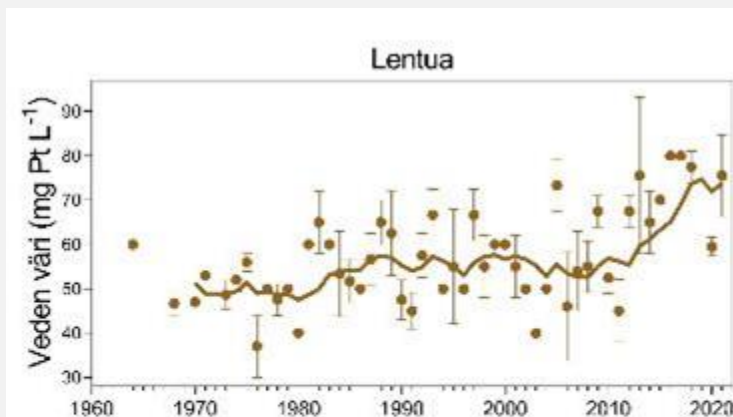
PICM-luokittelu

- Kaivoskuormitteiset paikat heikoimmassa (keskimäärin tyydyttävässä) tilassa
- Tilan heikkenemistä Pyhäjärven ja erityisesti Lentuan pitkäen seuratuilla paikoilla
- Alusveden happi- ja rautapitoisuus selittää 60 % vaihtelusta

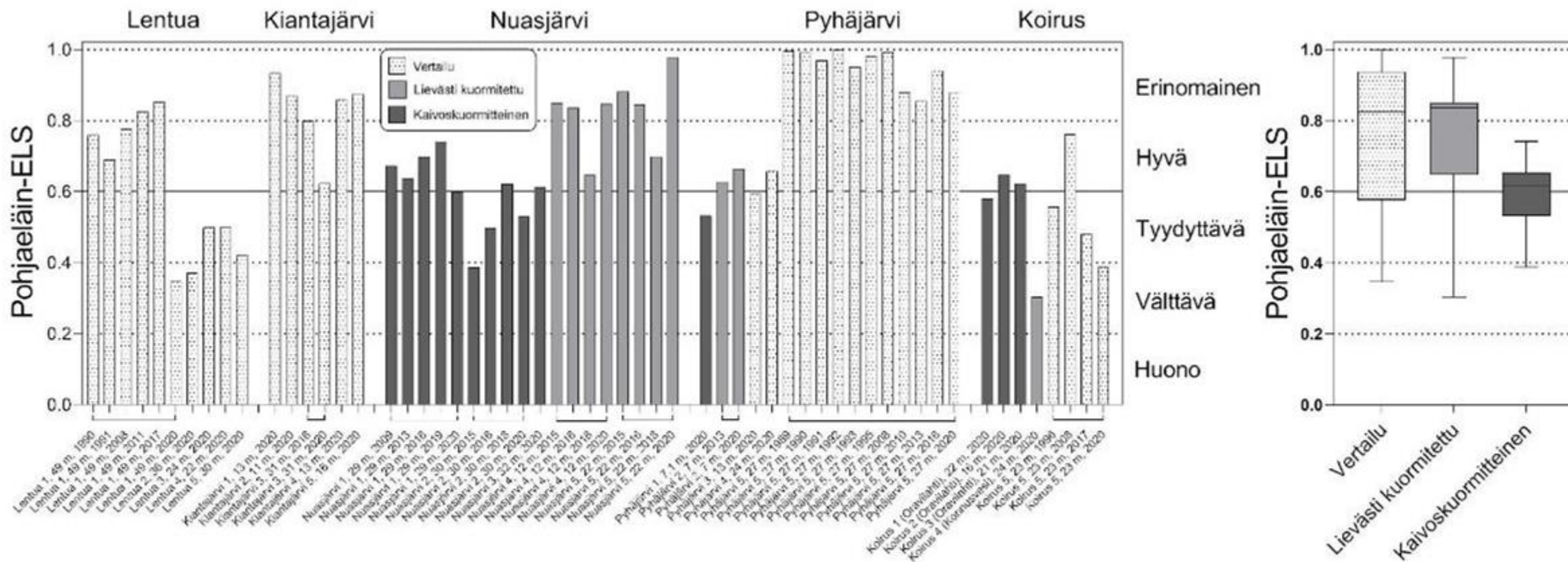

Veden väri ja Pyhäjärven happiaikasarjat

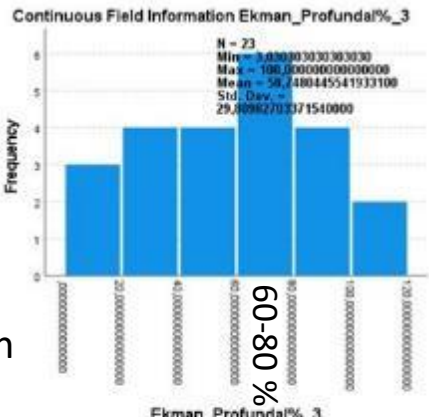

Pohjaeläintila (PICM ja PMA keskiarvo)

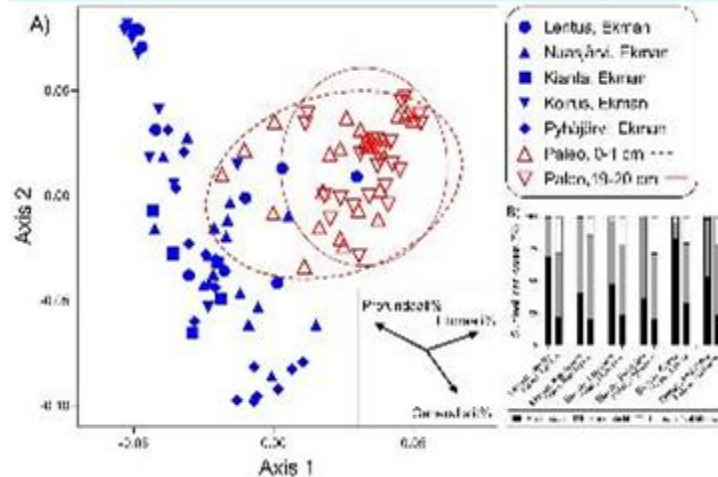
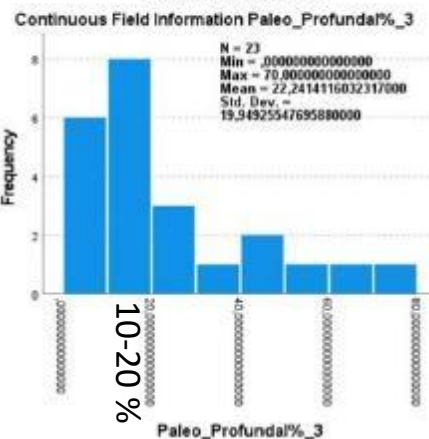
Ekman- vs. paleolimnologiset näytteet

Ekman

Syvännelajiston suhteellinen osuus (%)

Paleo

- Ekman- ja paleonäytteiden lajisto oli varsin erilainen (PCoA-ordinaatio)
- Lajisto luokiteltiin syväne- ja litoraalilajistoon sekä syvyysgeneralisteihin
- Paleolimnologisissa näytteissä enemmän litoraalilajistoa
- Ekman-näytteissä enemmän syvänelajistoa
- Ekman-näytteet kuvaavat paremmin syvänteen tilaa, paleonäytteet kuvaavat koko järven tilaa

Johtopäätökset

- Ekman-näytteet ja paleolimnologisten näytteet **poikkeavat suuresti toisistaan niin lajikoostumukseltaan kuin indeksiarvojen puolesta**
- Menetelmien välillä suuria eroja ja (Ekman-aineistoon perustuvien) **vertailuolujen tai luokkarajojen siirrettävyys menetelmien välillä on heikko**, jos ajatellaan niiden soveltamista paleolimnologiseen tilan arviointiin
- Paleomenetelmän käyttö ekologisen tilan luokittelumenetelmänä edellyttäisi vertailuolujen määrittämistä ja luokkarajojen asettamista erityisesti tällä menetelmällä kerätyille aineistoille → menetelmäspesifinen ohjeistus
- Paleolimnologinen järven tilan arviointi soveltuu parhaiten kuvaamaan järven (pienet järvet) tai sen osan (suuret järvet) kokonaistilaa laajahkolla syvyysgradientilla
- **Paleolimnologinen menetelmä soveltuisi täydentävänä menetelmänä velvoitetarkkailuihin kohteissa, joissa tieto kuormittavaa toimintaa edeltävästä tilasta puuttuu** tai edeltävää biologista aineistoa on vähän tai ei lainkaan saatavilla → Toimintaa edeltävän tilan määrittäminen ja sedimentin iän ajoitus
- **Syvännepohjaeläimet (Ekman) kuvaavat kohtuullisen hyvin sulfaattikuormitukseen liittyviä kerrostuneisuudessa ja alusveden olosuhteissa tapahtuneita muutoksia**

Mitä tietoa puuttuu?

Kalojen käyttäytyminen?

Kalojen käyttäytyminen kaivosjätevesien vaikutuksesta?

- Useimmat kalalajit elävät myös murtovedessä, jossa sulfaattia on satoja milligrammoja litrassa.
- Voiko kyseessä olla esim. kalan ravinnon (eläinplankton, muut kalat) käyttäytymisen muutos?

Kotimaa | Ympäristötuhot

Raimo Tervosen kalanpyydykset muuttuivat yhtäkkiä mustaksi ja alkoivat haista rikiltä – Syyksi paljastui kaivos

Talvivaaran ympäristövahingosta on yli kymmenen vuotta, mutta tapahtumat vaikuttavat yhä Raimo Tervosen elämään. Monet käänteet nähnyt kaivos ei ole ammattikalastajalle menestystarina.

Vesiekosysteemien seuranta- ja velvoitetarkkailumenetelmien kehittäminen

– menetelmät ja tila-arviot ekosysteemin toiminnan kuvaajina
(VesiMon)

Tutkimusryhmä:

Helsingin yliopisto: Jan Weckström, Sanna Atti

KVVY Tutkimus Oy: Tommi Malinen

Suomen ympäristökeskus: Kimmo Tolonen, Heikki

Mykrä, Laura Härkönen ja Seppo Hellsten

Rahoittajat:

Suomen Kulttuurirahasto 1 mE,

Ympäristöministeriö 100 tE

Kesto: 2022-2026

<https://www.helsinki.fi/fi/projektit/vesistöjen-seurantamenetelmien-kehittamishanke>

VPD-SEURANNAT JA TILANARVIOINTI

- Biologiset laatutekijät: kasviplankton, vesikasvit, päälyslievät, pohjaeläimet ja kalat
- Fysikaalis-kemialliset laatutekijät
- Hydrologis-morfologiset laatutekijät
- Kemiallinen tila (elohopea)

JÄRVIEKOSYSTEEMIN TOIMINTA

- Ulappakalojen ravinnonkäyttö
- Petokalojen ravinnonkäyttö
- Ravintoverkon monimuotoisuus (pituus ja leveys, stabiili-isotooppitutkimukset)

VESIEN SUOJELUN, TILAN ARVIOINNIN JA VELVOITARKKAILUJEN TAVOITTEET

EKOSYSTEEMIPALVELUT

Taloudellisesti arvokkaat kalakannat:

- Arvokkaiden kalalajien runsaus (kaikuluotaus, koetroolaus)
- Vesistöjen käyttö/virkistysarvon indikaattori (sinilevät ekosysteemikarhupalveluksena)

TESTATTAVAT UUDET MENETELMÄT

- Reliktiäyriäisten seuranta (nostohaavi)
- Sedimentin ominaisuudet
- Paleolimnologiset menetelmät
- Elohopea pitoisuudet ravintoverkossa

HANKKEEN LOPPUTUOTTEET

- Arvio nykyisen vesistöseurannan tuottamien parametrien (vesistön ekologinen tila) kyvystä kuvata järviökosysteemin tervettä toimintaa ja ihmiselle tärkeiden ekosysteemipalvelujen tarjontaa
- Arviot uusien testattavien seurantamenetelmien kustannustehokkuudesta ja lisäarvosta järvien tilan arvioinnissa sekä ekosysteemin toiminnan ja ekosysteemipalvelujen tuotannon kuvaamisessa
- Arviot uusien testattavien menetelmien soveltuvuudesta velvoitetarkkailukäyttöön

Lisäarvo?

Lisäarvo?

?

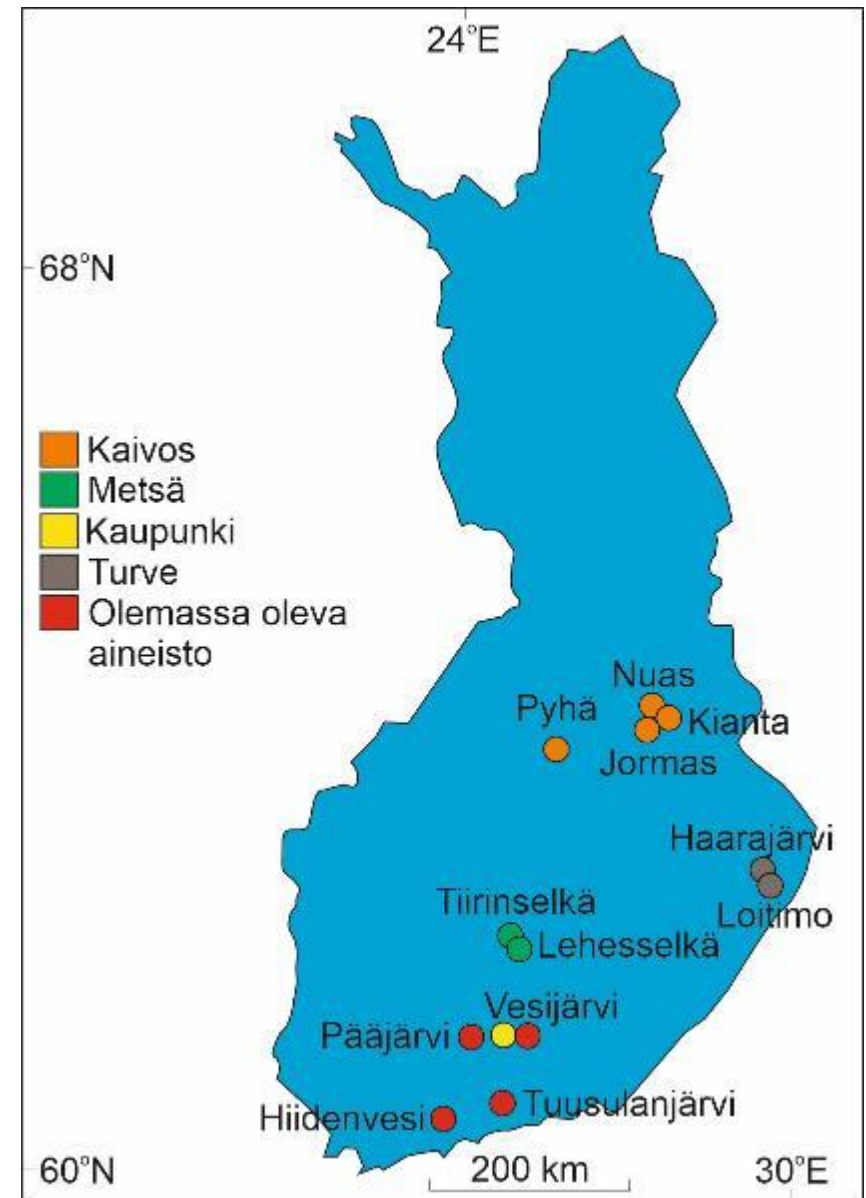
?

?

?

Tutkimuskohteet

- Tavoitteena vertailla pistekuormitus-
"luonnontila" vertailupareja.
- Tutkimuskohteiden määrä ja järvien sijainti saattaa myös muuttua yhteistyöhankkeiden myötä

Kiitos, jatketaan keskustelua

Suomen ympäristökeskus
Finlands miljöcentral
Finnish Environment Institute